

**Ю. О. Карпенко, к. б. н., доц.**

## **ЗАПЛАВА Р. ДЕСНИ ЯК СПОЛУЧНА ТЕРИТОРІЯ СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ПРОПОНОВАНОЇ ЕКОМЕРЕЖІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

*В складі регіональної екомережі Чернігівської області виділяються такі основні елементи: 5 ключових територій (з них 4 — національного значення, 1 — місцевого значення), 5 сполучних територій (з них 2 — Пан-Європейського значення, 3 — регіонального значення), 1 відновлювальна територія національного значення („Замглай»). Вони мають буферні зони, які є перехідними між природними територіями і територіями господарського використання.*

*Заплава р. Десни, яка є складовою сполучної території („екологічним коридором»), і характеризується досить збереженими природними комплексами, які відіграють значну роль у збереженні різноманіття гідробіонтів, водоплавних птахів, ссавців та гідрофільних фітоценозів.*

### **Вступ**

Програма формування екологічної мережі в Чернігівській області розроблена в контексті вимог та на виконання Закону України „Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000—2015 роки» (1989) та Закону України „Про екологічну мережу України» (1989).

Важливе значення у її реалізації має створення на основі територій з природним станом ландшафтів та інших природних комплексів, які підлягають особливій охороні, єдиної системи, яка сприятиме зменшенню, запобіганню та ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності людини на навколишнє природне середовище, збереженню природних ресурсів, генетичного фонду живої природи.

Формування екомережі Чернігівської області передбачає зміни в структурі земельного фонду області шляхом віднесення (на підставі обґрунтування екологічної безпеки та економічної доцільності) частини земель господарського використання до категорій, що підлягають особливій охороні з відтворенням притаманного їм різноманіття.

### **Матеріали і методи**

В складі регіональної екомережі Чернігівської області виділяються такі основні елементи: 5 ключових територій (з них 4 — національного значення, 1 — місцевого значення), 5 сполучних територій (з них 2 — Пан-Європейського значення, 3 — регіонального значення), 1 — відновлювальна територія національного значення („Замглай»). Вони мають буферні зони, які є перехідними між природними територіями і територіями господарського використання. Ключові та сполучні території регіональної екомережі Чернігівської області виділені на основі прийнятих критеріїв вибору. (За матер. [5] с.51, 53.) На розроблений „Схемі регіональної екомережі Чернігівської області» наведені структурні елементи екомережі, їх позначення, власні назви та площа.

Складовими основних елементів екологічної мережі Чернігівської області є: об'єкти природно-заповідного фонду; водні об'єкти, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони, прибережні захисні смуги; ліси першої групи; ліси другої групи; рекреаційні території; інші природні території (сіножаті, луки, пасовища); земельні ділянки, на яких зростають природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України; земельні ділянки, які є місцем перебування чи зростання видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України; радіоактивно забруднені землі як природні регіони з окремим статусом.

### **Результати та обговорення**

Сновська ключова територія (40249,0 га) в своїй основі буде мати запроектований Сновський природний заповідник (8 тис. га), який включатиме систему існуючих територій ПЗФ (27 об'єктів ПЗФ загальною площею більше 2000 га), ряд новостворених територій ПЗФ, збережені ділянки

заплави Снову та частину прилеглих територій. Ця територія представляє типовий бореальний комплекс Українського Полісся з переважанням середньовікових соснових лісів з домінуванням зелених і сфагнових мохів, осокових і осоково-сфагнових боліт.

Дніпровська ключова природна територія (30441,0 га) — це прилегла до Дніпра територія з чисельними протоками і озерами, мальовничими ландшафтами, що має достатньо збережених в природному стані лісових масивів, найціннішими з яких є лісові ценози тераси Дніпра. На придніпровській частині рослинний світ представлений комплексом заплавної рослинності (лучної, болотної, водної), ділянок лісів на боровій дніпровській терасі, окремими ділянками листяних лісів.

Ічнянська ключова територія (64265,0 га) являє собою ділянку залісненої рівнини півночі Лісостепу у верхів'ї р. Удай. Лісистість цієї території складає більше 40 %. Специфічними для півдня Чернігівської області є ділянки липово-грабово-дубових лісів, особливу цінність мають дубово-грабові ліси. На цій території знаходиться Ічнянський національний природний парк (9,6 тис. га) та ряд існуючих територій ПЗФ (11 об'єктів загальною площею 2 тис. га), які входять його складу.

Мезинська ключова територія (33950,0 га) в своїй основі є Мезинський національний природний парк (31,2 тис. га), який включатиме систему існуючих територій ПЗФ (9 об'єктів загальною площею більше 2,5 тис. га), ряд новостворених територій ПЗФ, збережені ділянки заплави Десни та частину Деснянської вододільної рівнини. Ця територія включатиме різні типи природних комплексів, зокрема ділянки з дубовими, липово-дубовими і кленово-дубовими лісами, заплавами луками та прибережно-водною рослинністю, якій досить добре збереглися в долині р. Десна.

Міжрічинська ключова територія (87672,9 га) характеризується як район соснових лісів зеленомохових та лишайникових менш поширеними є дубово-соснові, дубові, грабово-дубові ліси та вільшняки на дніпровській і деснянській терасах. Комплекс евтрофних чагарникових та осокових боліт та справжніх лук представлених в заплаві Десни та на межиріччі Дніпро-Десна. Характерними для регіону є і водна і прибережно-водна рослинність, незначні площі на піщаних підвищеннях прируслових ділянок займає псамофітна рослинність.

Дніпровсько-Сновсько-Сіверська сполучна територія (225160,0 га) охоплює північну частину області, (Ріпкинський, Городнянський, Щорський, Корюківський, Семенівський, Новгород-Сіверський райони). В її складі досить збережені поліські ділянки соснових лісів (І-ІІ групи) на борових терасах Дніпра, Снову, Десни, місцями дубово-соснових, дубових, менше ділянки з участю липи, клена. Значна заболоченість даної території є репрезентативною щодо Лівобережного Полісся і цілому, і характеризується переважанням евтрофних трав'яних і осокових боліт, місцями є окремі ділянки мезотрофних і оліготрофних боліт з ядром північних бореальних видів.

Остерсько-Ічнянсько-Роменська сполучна територія (84218,0 га) являє собою поєднання трьох субтериторій, які займають центральну, частково південно-східну частину області: заплаву р. Остер, частково територію Ічнянського національного парку та заплаву р. Ромен. Вона є з'єднуючою центральні, найбільш господарське освоєні регіони області, і характеризується певною фрагментарністю, мозаїчністю, і тільки частковою збереженістю переважно лісових, заплавних, місцями болотних та прибережно-водних територій (як територій вторинного заболочування).

Дніпровська сполучна територія (73127,0 га) розглядається як субмеридіональний орографічне чітко виражений водно-болотно-лучно-лісовий екокоридор на межі Чернігівського Полісся з Прип'ятським Поліссям Білорусі та з Київським Поліссям. Долина Дніпра в усіх своїх ландшафтних складових є значною транзитною сполучною територією, що проходить із зони мішаних лісів Росії та Білорусі через широколистянолісову, лісостепову, степову зони України.

Сновсько-Удайська сполучна територія (257693,0 га) є об'єднуючою ланкою ключових територій, з півночі (запроектований Сновський природний заповідник) до півдня області (Ічнянський національний природний парк та долина р. Удай). Вона проходить по долині р. Снов, певний відрізок заплави, частково долини Десни та ряду її приток в центральній частині області, долину р. Удай. Тут представлені досить різноманітні природні комплекси і ландшафти (які презентують в меридіанному варіанті Чернігівської області). Ця територія також пересікає 3 сполучні території (Дніпровсько-Сновсько-Сіверську, Деснянську, Остерсько-Ічнянсько-Роменську), що формує об'єднуючу і цілісну систему.

Деснянська сполучна територія (278781,0 га) об'єднує північний схід області з південним заходом, проходячи долиною р. Десни. Вона характеризується великою різноманітністю заплавних та долинних комплексів середньої течії Десни, але має фрагментований характер рослинного покриття та частково антропогенно перетворені ландшафти. В цілому (в межах України та Росії) Дес-

нянську сполучну територію можна розглядати як частину екокоридору національного значення, навіть Пан-Європейського, за умов її кількох складових — екокоридорів регіонального рівня, які будуть розміщуватися відповідно в Чернігівській, Сумській областях України та Брянській та інших областях Російської Федерації.

На цій території є велика кількість існуючих територій ПЗФ, це переважно гідрологічні, ландшафтні та ботанічні заказники, в основному місцевого рівня. Водоохоронна смуга р. Десни, маючи відповідні обмеження та лімітування, відіграє також досить позитивну роль у підтриманні існуючому стані та відновленні частини території. Деснянська сполучна територія може розглядатися як транзитна територія з подальшим переходом в Дніпровську сполучну територію.

Гідроекологічне значення цієї сполучної території полягає в тому, що Десна є незарегульованою і найбільшою лівою притокою Дніпра (довжина — 1126 км, площа басейну — біля 89 тис. км<sup>2</sup>). На більшій частині своєї течії вона має широку заплаву та долину, ширина її русла складає близько 100 м, а нижче Чернігова — майже до 150 м. Слід відзначити характерну для Десни рису як високий рівень весняної повені, яка сприяє щорічному затопленню майже всієї заплави річки, а це сприяє формуванню значного біорізноманіття на цій території. Так, для Десни слід відзначити наявність 400 таксонів водоростей (переважно зелених), більше 100 видів зоопланктону, більше 400 видів зообентосу, більше 30 видів риб. В басейні Десни знаходиться майже 300 заплавлених озер загальною площею більше 10 тис. га., які також відіграють значну роль у збереженні біорізноманіття гідробіонтів, водоплавних птахів, ссавців та гідрофільних фітокомплексів.

Також слід відзначити, що характерними рисами цієї сполучної території є наявність натуральних ландшафтів місць знаходжень популяцій окремих раритетних видів флори і фауни, територій для ренатуралізації, а це в цілому може забезпечити майже суцільний заплавлений (широколистяний), лучний та заплавлений (річково-долинний) деснянський коридор майже по всій території Чернігівської області від її північних до західних регіонів.

### Висновки

Реалізація Програми формування екомережі Чернігівській області передбачає систему таких заходів: створення нових об'єктів природно-заповідного фонду на територіях, що відповідають умовам забезпечення охорони екосистем; збільшення площі земель, наданих у користування установам природно-заповідного фонду; збереження природних ландшафтів на ділянках, що мають історико-культурну та рекреаційну цінність; проведення заходів щодо створення та впорядкування водоохоронних зон і прибережних захисних смуг водних об'єктів, берегових смуг водних шляхів і зон санітарної охорони; запровадження особливого режиму використання земель на ділянках витоків річок; формування системи транскордонних природоохоронних територій міжнародного значення; збільшення площі захисних лісових насаджень, створення позахисних лісових смуг та залуження земель; консервація деградованих і забруднених земель з наступним їх частковим залісненням; збільшення площі лісів, типових для даного регіону.

Формування екомережі Чернігівської області забезпечить збереження і відтворення біологічного і ландшафтного різноманіття та сприятиме: дотриманню екологічної рівноваги на території Чернігівської області; створення природних умов для життя і розвитку людини у екологічно збалансованому природному середовищі, запобіганню безповоротній втраті частини гено-, ценофонду, екосистем і ландшафтів Чернігівської області як частини півночі України; забезпеченню збалансованого та невиснажливого природокористування; розвитку ресурсної і рекреаційної бази для екотуризму, відпочинку та оздоровлення населення; ренатуралізації земельних угідь, що вилучаються із сільськогосподарського використання; посиленню узгодженості діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських екологічних організацій у вирішенні проблем екологічної безпеки Чернігівської області.

### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Зеленая книга Украинской ССР: Редкие, исчезающие и типичные, нуждающиеся в охране растительные сообщества. /Под общ. ред. Ю. Р. Шеляга-Сосонко. — Киев: Наук. думка., 1987. — 216 с.
2. Дадашева Т. Г., Карпенко Ю. О. Програма формування екомережі в Чернігівській області: загальні засади її побудови та роль в охороні біорізноманіття. //Природничі науки на межі століть (До 70-річчя природничо-географічного факультету НДПУ). — Мат-ли наук, практ. конф. — Ніжин: 2004. — С.28-29.
3. Природно-заповідний фонд Чернігівської області./ Під заг. ред. Ю. О. Карпенка. — Чернігів. — 2002. — 240 с.
4. Розбудова екомережі України/ Під ред. Ю. Р. Шеляга-Сосонка. — К.: Програма розвитку ООН. Проект „Екомережі”,

1999. — 127 с.

5. Формування регіональних схем екомережі (методичні рекомендації) /За ред. Ю. Р. Шеляга-Сосонко. — Київ: Фітосоціоцентр, 2004. — 71 с.

6. Шеляг-Сосонко Ю. Р., Гродзинський М. Д., Романенко В. Д. Концепция, методы и критерии создания экосети Украины. — Киев: Фитосоциоцентр, 2004. — 144 с.